

ТА'ЛИМДА РАГ'БАТЛАНТИРИШ МЕТОДЛАРИ

Ergasheva O. J.

*Denov tadbirkorlik va pedagogika institute "Boshlang'ich ta'lim metodikasi"
kafedrasi o'qituvchisi*

Tayanch so'zlar: pedagogik faoliyatni umumiy tahlil, metodlari tarbiyachi, ta'lim, fan ta'lim, qo'llanilish pedagogikasi, salmoqli kadrlar, modernizatsiyalash, modernizatsiya.

Ключевые слова: общий анализ педагогической деятельности, методов воспитателя, образования, науки воспитания, прикладной педагогики, кадрового потенциала, модернизации, модернизации.

Key words: general analysis of pedagogical activity, methods of education, education, science education, applied pedagogy, significant personnel, modernization, modernization.

Kirish. Ushbu guruh metodlari tarbiyachi foydalanadigan juda ham nozik qurolki, u tez o'zgaruvchan xarakterga hamda doimiy rivojlanishdagi, bir vaqtning o'zida ham effekt javob kuchiga, ham effekt ta'sir kuchiga ega bo'lib, shaxs bilan muloqot davomida qo'llaniladi. Shuning uchun ham ushbu metoddan foydalanuvchining obro'si alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur guruh metodlaridan foydalanishda ularning harakat mexanizmi har tomonlama o'rganilgan va tajribada ko'p sinovdan o'tkazilgan bo'lishi kerak. Qadimdan xalqimizda turli sport o'yinlari (uloq, dasta-chikaldak, chavgon singari), askiya payrovlari kabilardan bolalarni tarbiyalashda juda ustalik bilan foydalanib kelingan. Hozirgi davrda ham musobaqalardan mehnat, ijtimoiy faoliyat, o'qishga eng yaxshi natijalarga erishish uchun, orqaga qolayotganlarni ilg'orlar safiga ko'tarish, turli ijodiy faollik, tashabbus, ijodkorlik, mas'uliyat va o'zaro hamkorlikni rivojlantirish maqsadida foydalaniladi.

Odatda, musobaqalarni turli sinflarni o'rtasida eng yaxshi o'zlashtirish bo'yicha o'tkazish, shuningdek, eng ko'p she'r yodlash, eng ko'p misol yechish, eng yaxshi taklif, eng toza daftar, eng pokiza kitob, eng ko'p daraxt, gullar o'tqazish, sinfni namunali saqlash kabi yo'nalishlarda o'tkazish maqsadga muvofiq. Musobaqalar, odatda, guruhlar o'rtasida, yakka tartibda, jamoalar orasida o'tkaziladi. Musobaqalarni tashkil qilish va o'tkazish davomida oshkoralik, aniqlik, natijalarni qiyoslash, halollik, do'stlik, ilg'or tajribalarni amaliyotda

qo'llash va rag'batlantirish qoidalariga amal qilish kerak. Rag'batlantirish – ayrim o'quvchilar yoki jamoalar xulqi va faoliyatini jamoatchilik tomonidan ijobiy baholash usuli hisoblanadi. Uning stimullovchi roli o'quvchi tomonidan bajarilayotgan va amalga oshirilayotgan ishning hayotdagi talqinini jamoatchilik tan oldi.

Metodologiyasi. O'quvchi bunday bahodan qoniqish hosil qila borib, unda o'zidagi kuch, imkoniyatga ishonchi ortadi. Shuni nazarda tutish kerakki, ma'qullash va rag'batlantirish har doim ham bir xil natija beravermaydi. Rag'batlantirishning tarbiyaviy ahamiyati tarbiyaviy ishning natijasidagina emas, balki uni keltirib chiqaruvchi motiv va faoliyat usullarida hamda baholanib borilishida ko'rinadi. Bolani o'z intilishlarining moddiy rag'batlantirilishi emas, balki tarbiyachi tomonidan ma'qullanishi qimmatli ekanligiga o'rgatib borish kerak. Ozigina qilingan ishga ham mukofot kutishdan yomoni yo'q. Rag'batlantirishga, ayniqsa, yetarli darajada qat'iyatli bo'lmagan bolalar ko'proq muhtoj bo'ladi. Rag'batlantirish metodidan kichik va o'smir yoshdagi bolalar tarbiyasida foydalanish yaxshi samara beradi. Chunki, bu yoshdagi bolalar o'z xulqi va faoliyatini baholashga o'ta sezgirlik, chanqoqlik bilan qaraydilar. O'qituvchi ortiqcha erkalatib yuborilgan yoki e'tibordan chetda qolgan o'quvchilarga alohida diqqatni qaratmog'i zarur. Rag'batlantirishning tarbiyaviy ta'sir kuchi ko'pchilik tomonidan obyektiv qo'llab-quvvatlashga bog'liq. Rag'batlantirishning ko'plab usullari mavjud bo'lib, shulardan ma'qullash, maqtash, ishonch bildirish, qayd etish, buyruq yo'li bilan minnatdorlik bildirish, ko'pchilik oldida mukofotlash, rasimga tushish va boshqalarni keltirish mumkin. Shuningdek, xalqimiz pedagogik tajribasida yana hali nazariy asoslashni taqozo etadigan juda ko'plab rag'batlantirish usullari mavjudki, ularni aniqlab, tarbiya tizimida unumli foydalanish imkoniyatlarini ochib berishni talab etadi.

Tahlil va natijalar. Pedagogika nazariyasi va amaliyotida jazolash metodiga nisbatan qarashlar bir-biriga zid. Qadimdan ota-bobolarimiz bu metodning samarasi kam ekanligini aytib kelganlar. Lekin shu bilan birga jazolash shunday tarbiya metodiki, u bolani ijtimoiy me'yor va qoidalarga, odob va axloqqa zid ma'lum salbiy xatti-harakatlardan qaytarish, uning xulqini o'zgartirish usuli sifatida qo'llanilib kelinadi. Jazolash bola xulqiga o'zgartirishlar kiritadi, uning qayerda va nimada xato qilganligini aniqlashga, o'zidan qoniqmaslik, uyat hissini shakllantirishga yordam beradi. Jazo bolaga ma'naviy, ruhiy, axloqiy yoki jismoniy jihatdan ziyon yetkazmasligi zarur. Shuningdek, shaxsni kamsitish, ko'pchilikdan yotsirash, qochish kabi sifatarning, egoistik qarashlarning yuzaga kelishiga olib kelmasligi kerak. Har qanday jazo u yoki bu harakatlarni keltirib chiqaruvchi sabablarni tahlil qilish, isbotlashdan iborat. Tasodifan yoki o'ylab qilingan harakatlarni bir-biridan ajrata bilish, ushbu kamchilikni keltirib

chiqaruvchi motivlarni tez ilg'ab olish va baho berish tarbiyadan pedagogik sezgirlik va mahorat talab qiladi.

Hech qachon jazolamaslik zarur. 1. Rag'batlantirish va jazolash biron-bir tarbiya maqsadini hal etib bermaydi, balki ushbu metodlar asosiy metodlar guruhining ta'sir kuchini oshirishga yordam bermog'i lozim. 2. Mazkur metodlar guruhi faqat tarbiyaviy ahamiyat kasb etmog'i kerak. 3. Ushbu metod guruhi sodir bo'lgan holatning motivlarini keltirib chiqargan sabablarni, yosh va o'ziga xos xususiyatlarni, shaxs obro'sini hisobga olmog'i lozim. Ushbu metod guruhining kuchi uni qo'llayotgan tarbiyachi yoki shaxsning jamoa yoki o'sha guruhdagi obro'siga bog'liq. O'rganilayotgan metodlar guruh shaxsni hurmat qilish, undagi eng yaxshi insoniy sifatlarga tayanish asosida qo'llanilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Jazolashning ko'rinishlari ogohlantirish, hayfsan e'lon qilish, muomalani o'zgartirish, turg'azib qo'yish, uyaltirish, darsdan chiqarib yuborish, maktabdan haydash va boshqalar. Yaxlit pedagogik jarayonni boshqarish qayta aloqasiz mumkin emas, chunki bunday aloqa o'sha jarayon natijalari tavsifini ifodalaydi. Mazkur vazifani bajarishda esa nazorat, o'z-o'zini nazorat va o'z – o'zini baholash metodlari yordam beradi.

Tarbiya jarayoni samaradorligini baholash uchun tarbiyalanuvchining faoliyatini, xulqini o'rganish zarur, chunki insonning harakatlari, bevosita faoliyati orqali uning tarbiyasini baholash mumkin. Tarbiya samaradorligi deganda, erishilgan natijalarning darajasini, qo'yilgan tarbiya maqsadlariga to'g'ri kelishini tushunamiz. O'quvchilarning tarbiyalanganlik ko'rsatkichlarini ularning yechimiga muvofiq keladigan barcha asosiy faoliyatdagi ishtiroki darajasi bilan belgilash mumkin bo'ladi. Bu o'rinda o'quvchilarning o'yin, o'quv, mehnat ijtimoiy va boshqa sohalardagi ishtiroki natijalari ko'zda tutiladi.

Maktab o'quvchilari tarbiyalanganligining muhim ko'rsatkichlarini ularning tengqurlari bilan, kattalar bilan jamoadagi muomalasi va munosabatlari ham belgilab beradi. O'quvchilarning muomala harakatlari ko'p jihatdan shaxsga tarbiyaviy ta'sir natijalarini ifodalaydi. Shaxsning tarbiyalanganlik ko'rsatkichini uning axloqiy, ma'naviy va boshqa sohalardagi ma'lumoti, bilim darajasi ham ko'rsatib beradi. Yuqoridagi ko'rsatkichlarning har biri alohida olib qaralmaydi, chunki shaxs ongi, harakati, xulqi va muomalasini bir-biridan ajratgan holda aniqlab bo'lmaydi. Har qanday faoliyatni alohida qismlarga bo'lish, taqsimlashni shartli ravishda tushunmoq kerak, chunki uni bo'lish o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini qismlarga, elementlarga bo'lib o'rganish uchun kerakligini nazarda tutish zarur. Xuddi shu fikrni tarbiyaning ma'lum metodlari va uning samaradorligini baholashni shartli ravishda ajratish to'g'risida ham aytish mumkin. Pedagogik faoliyatni umumiy tahlil etishdan ko'zlangan maqsad tarbiya jarayonining kechishini ifodalovchi natijaviy va professional komponentlarni baholashdan iborat. Tarbiyachilarning o'z harakatlarini, ularning o'quvchilarga

yondashuvining to'g'riligi, ular qo'llayotgan muomala stilining xarakteri, o'zaro ta'sirini, o'quvchilarning tashabbusi va mustaqilligini rivojlantirishga ularning ta'sirini baholash zarur.

Natijaviy va jarayoni ko'rsatkichlarni uzviy birlikda ko'rib chiqish tarbiya jarayonini o'rganishning obyektivligini ta'minlaydi. Ta'lim (o'qitish) jarayoni murakkab hamda ko'p qirralidir. Unda o'qituvchi va o'quvchilar faol ishtirok etadilar. Bu jarayonning muvaffaqiyatli va samarali natijasi ta'lim jarayonining qonun-qoidalari, ya'ni ta'limga qo'yilgan didaktik talablarga qay darajada amal qilishlariga bog'liq. O'qitish bilish faoliyatining ajralmas qismi sifatida, insonning tevarak-atrofdagi dunyoni bilishning umumiy qonunlari asosida sodir bo'ladi. Shu sababli shaxsni o'qitish, tarbiyalash, barkamol avlod qilib yetishtirish jarayonida bir butunlikda amalga oshirish zarur.

O'qituvchi qachonki ta'lim tamoyillaridan xabardor bo'lgandagina uni samarali boshqarish, o'qitishning samarali usullarini to'g'ri tanlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuning uchun ham o'qitish tamoyillari ta'lim jarayonining eng muhim masalalarini nazariy va amaliy jihatdan to'g'ri hal qilishning asosiy negizi hisoblanadi. Ta'lim tamoyillari o'quv yurtlari oldida turgan ulkan vazifalar asosida belgilanadi. Ular o'zaro bir-biri bilan mustahkam bog'liq holda bir sistemani tashkil etadi, har bir darsda didaktik tamoyillarning bir nechasi ishtirok etishi mumkin. Ular ta'lim oldida turgan asosiy maqsadlarni hal etishga o'z hissasini qo'shadi. Ta'lim tizimi isloh qilinayotgan hozirgi jarayonda o'quvchi-talabalarga mustahkam bilim berish, ularni erkin, mustaqil fikrlay oladigan insonlar qilib tarbiyalashda, ta'lim tamoyillarining mohiyatini chuqur anglash va hayotga tatbiq etish muhim muammolardan biridir. O'quv yurtlarida beriladigan bilim ilmiy xarakterga ega bo'lishi fan-texnikaning so'nggi yutuq va kashfiyotlarini o'zida ifoda etishi lozim. Shunday ekan, o'qituvchi ilm-fandagi yangiliklardan xabardor bo'lishi lozim, o'quv fanlari hamisha-fan asosida yaratiladi.

O'qitishning ilmiylik tamoyillari ta'lim jarayonida o'quvchi-talabalarni hozirgi zamon fan-texnika taraqqiyoti rejasidagi ilmiy bilimlar bilan qurollantirish, ayniqsa talaba yoshlarni ilmiy-tadqiqot usullari bilan tanishtirib borishga qaratilgan. Ilmiylik ta'limning mazmuniga ham, usullariga ham aloqadordir. Shunday ekan, bilim, ilm-fan bilan o'quv predmeti o'rtasida hamkorlik o'zaro bog'liqlik bo'lishiga erishish lozim. Ta'limning hamma bosqichlarida ilmiy izohlardan foydalanmoq lozim. Nazariy bilimlarning amaliyot bilan, turmush tajribalari bilan bog'lab olib borish ta'limning yetakchi qoidalaridan hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya sohasidagi yutuqlar, eng avvalo nazariya bilan amaliyotning o'zaro bog'liqligiga asoslanadi. Shundagina o'quvchi-talaba o'rganayotgan o'quv materiallarining tub mohiyatini tushunib etadi va amaliyotda ulardan foydalana oladi.

Buning uchun o'qituvchi ta'lim jarayonida o'quvchilarning faol ishtirok etishlariga erishmoq lozim. Faol ishtirok esa bilimlarni ongli, tushunib o'zlashtirishga olib keladi. Ta'limdagi onglilik va faollik, o'quvchidagi ko'tarinki kayfiyat, ko'proq bilishga intilish, mustaqil fikrlash va xulosalar chiqarishga undaydi. Bilimlarni ongli va faol o'zlashtirish o'qitish jarayonining psixologik tomonlarida o'z ifodasini topadi. O'qitishda nazariy bilimlar qanchalik qat'iy bayon etilsa, o'quvchi talabaning fikr yuritishi ham shunchalik aniq va ravshan bo'ladi va o'quv materiallarini ongli o'zlashtirish darajasi ham oshadi. Ta'lim tizimi isloh qilinayotgan hozirgi jarayonda yoshlarning mustaqil fikr yuritishi, mustaqil suratda bilim olishga intilishi talab qilinadi. Buning natijasida bilimlarni o'zlashtirish jarayoni ijodiy tus oladi. Bunday sharoitda o'qituvchi o'quvchining mashg'ulotlarga munosabati va bu jarayonda o'zini qanday tutishga e'tibor bermog'i lozim. Yoshlardagi o'qish istagi ta'lim jarayonining zaruriy va mantiqiy qismidir. Shunday ekan, ta'limning samaradorli o'qituvchining o'quvchilarni o'qishga izchil va muntazam qiziqtirib borishiga bog'liqdir.

Buning uchun o'qituvchi, ularni o'qishga ijodiy munosabatda bo'lishga, mustaqillikka, ishchanlikka odatlantirishi lozim. Ta'lim jarayoni, uning mazmuni, unda ko'tarilgan hayotiy masalalar yoshlar tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ta'lim, shaxs shakllanishining asosiy manbaidir. O'qitib, tarbiya berish deganda bizda ta'lim va tarbiyaning bir-biridan ajralmasligini tushunamiz. Shunday ekan, maktab obro'si, o'qituvchi obro'si, avvalo darsda shakllanadi. Til va adabiyot darsimi, matematika darsimi har doim ularning tarbiyaviy imkoniyatlarini ko'ra bilish, tarbiya usullaridan foydalanish lozim. O'quvchi-talaba ilmiy bilimlarni o'zlashtirar ekan, uning dunyoqarashi ham, irodasi va axloqiy sifatleri, imon-e'tiqodi va qobiliyati ham o'sib rivojlanib boradi. Ta'limning tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanishda o'qituvchi avvalo ta'limni uslubiy jihatdan to'g'ri tashkil etishga, o'quv materiallarining mazmuni bilan bog'liq tarbiyaviy maqsadlarni aniq belgilashga va bilim olishga qiziqтира olishga bog'liqdir. Shu bilan birga, o'qituvchining o'quvchilar oldidagi obro'-e'tibori ham muhim tarbiyaviy ahamiyatga egadir. O'qitish jarayonini ko'rgazmali tashkil etish zarur. Ham eshitish, ham ko'rsatish orqali o'quv materiallarini idrok qilish, ularni ongli va puxta o'zlashtirish, bilimlarni turmushdagi zaruriyatini anglab etishlariga asos soladi, diqqatni barqarorlashtiradi. Shuning uchun ko'rgazmali materiallar o'rganilayotgan mavzuning mazmuniga mos kelishi, o'quvchi-talabaning yoshi va bilim darajasiga muvofiqlashgan bo'lishi, hamda ulardan foydalanishning samarali yo'l va vositalarini qo'llash va ishlab chiqish lozim.

Ko'rsatmali materiallar o'quv predmetlarining xarakteri va mazmuniga qarab turli-tuman bo'lishi mumkin. Jumladan: a) buyum va narsalarni asli tabiiy holda ko'rsatish (o'simliklar, hayvonlar, gerbariy va kolleksiyalar, laboratoriya mashg'ulotlariga namoyishlar, ekskursiyalar chog'ida ko'rsatiladigan buyum,

narsalar). b) tasviriy ko'rsatmali materiallarni namoyish qilish (rasmlar, fotosuratlar, diafilmlar va diapozitivlar, kinofilmlar va boshqalar). v) narsa va buyumlarni shartli belgilar orqali ko'rsatish (o'quv xaritalari, sxema, jadval va maketlar). g) ovozli ko'rsatmali materiallar (gramplastinka, magnitofondagi yozuvlar, ovozli kinofilmlar). Ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatlarga faqat bilim berishda o'quvchi-talabanning o'ziga xos shaxsiy xususiyatlarini hisobga olganda erishish mumkin. Shuning uchun o'qituvchida bolalar psixologiyasidan tegishli bilimlar yetarli bo'lishi lozim. Dars jarayonida shu sinf o'quvchilariga tegishli umumiy xususiyatlarni va har qaysi o'quvchiga tegishli xususiyatlar ta'limning har bir bosqichida e'tiborga olinishi darkor. Bunga erishish uchun o'qituvchi o'quvchilarni kuzatishi va ularning ruhiy olamini o'rganishi lozim. Faqat shundagina o'quvchidagi kamchiliklarning kelib chiqish sabablari aniqlanadi va ularni bartaraf qilish uchun izlanishlar olib boriladi.

Ta'lim metodlaridan oqilona foydalanib, ilmiy dars o'tish, o'quvchilarni hayotda o'z o'rnini topishga, ongning shakllanishiga katta asos bo'lib xizmat qiladi. O'qituvchining ma'lum fan ilmini o'quvchilar ongiga etkaza olish mahorati, shu o'quvchilarni bo'lg'usi hayot yo'llarini tanlashda muhim ahamiyatga ega. Oldin bayon qilganimizdek, ta'limning mohiyati inson kamolotini shakllantirishga xizmat qiladi. Ta'lim metodi ta'limning maqsadi va vazifalariga bog'liq. Metodlar o'quvchilarning yoshiga, ta'limning mazmuniga va funksiyasiga qarab tanlanadi. O'qituvchi o'zining shaxsiy sifatleri: komilligi bilan talabalarga o'rnak bo'lishi, ta'limiy maqsad bilan tarbiyaviy maqsad mutanosibligi, fan asoslari va g'oyalarini chuqur bilishi bilan talabalarga o'rnak bo'lishi talab qilinadi. Bunday o'qituvchilardan bilim olayotgan talabalar nimani bilish kerak ekanligini idrok qilib beradilar. Nazariy bilimlar amaliyotga ko'chirilganda, uni aniq his qilib, tasavvur qilib o'zlari amalda bajaradilar, masalalar yechadilar. (Iqtisodiy, matematik, pedagogik. So'ngra bilimlari mohiyatini tushunib oladilar. Shu mavzu bo'yicha aniq ko'nikmaga ega bo'ladilar. Shu asnodda boshqa fanlardan ham bilim olish va amaliy mashg'ulotlar evaziga ularda ko'nikmalari boyib boradi.

Talabalar o'zlashtirib olgan bilimlarini imkoniyatlariga qarab sekin-asta amaliyotga qo'llay boshlaydilar. Talabalar bilan bo'lgan muloqotda, ularga bilim berish jarayonida o'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonini samarali boshqarishi lozim. Ta'lim-tarbiya jarayoni uzviy jarayondir. Ta'lim berish jarayonida tarbiya olayotganligimizni unutmasligimiz lozim. Suxandonlik, kinoyasiz so'zlash, o'qituvchiga xos kiyinish etikasi, fikrni erkin bayon qilish va uni tamasiz etkaza olish xususiyatlari o'quvchilar uchun amaliy ko'rgazma ekanligini unutmaslik kerak. Ta'lim berishda o'qitish metodlari asosiy o'rinni egallaydi. Nazorat metodining asosiy ko'rinishlari quyidagicha: o'quvchini pedagogik kuzatish; uning tarbiyalanganligini aniqlashga yo'naltirilgan suhbatlar, so'rovlar, foydali faoliyat natijalarining tahlili; u yoki bu mas'uliyatli topshiriqlarni bajarish,

tarbiyalanuvchi xulqini o'rganish maqsadida yaratilgan holatlar va boshqalar. 1. Pedagogik kuzatish shaxs faoliyati, muomalasi, xulqi va ularning o'zgarish dinamikasini yaxlitligicha o'rganish va ularni bevosita idrok etish uchun qo'llaniladi. Kuzatishning turli ko'rinishlari mavjud; bevosita va bavosita, ochiq va yopiq, uzluksiz va chegaralangan, monografik va qisqa kuzatish. Pedagog kuzatishdan muvaffaqiyatli foydalanish uchun uni ma'lum bir maqsad bilan olib borishi, shaxsni o'rganish dasturini o'zlashtirishi, uning tarbiyalanganligini bildiruvchi belgilar va mezonlar bilan qurollanishi kerak bo'ladi.

Kuzatish maqsadli, rejali, sistemali xarakter kasb etishi zarur. Eng muhimi, kuzatilayotgan obyekt to'g'risidagi dalillarni qayd etish tizimini yaxshilab o'ylab olish kerak. Masalan, kuzatish daftariga yozib borish, kuzatish xaritasiga maxsus belgilar qo'yish, magnitofon yoki yozuvlarda qayd etish. 2. Suhbatlar tarbiyalanuvchilarning axloqiy, siyosiy muammolardan to'liq xabardorligi, xulqiy me'yor va qoidalarni bilishi, mazkur me'yor va qoidalardan chetga chiqish sabablarini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Bu vaqtning o'zida tarbiyachi o'quvchilarning fikr-mulohazalarini alohida qayd etib boradi va bu orqali o'z tarbiyaviy ta'sirining sifatini, bolalarning bir-birlariga munosabati, e'tibori, e'tiborsizligi va boshqa shu kabilarni ham baholab boradi. 3. Sinfidagi psixologik muhit, o'zaro do'stlik, jamoa a'zolari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar yoki nosog'lom kayfiyatlarni aniqlash maqsadida turli ko'rinishdagi so'rovlar o'tkaziladi. Bu kabi so'rovlar paydo bo'lgan ziddiyatlarni o'z vaqtida aniqlash, tez hamda ustalik bilan ularni bartaraf etish imkonini beradi. Mazkur turdagi so'rovlarni qo'llash shunchaki oddiy ish emas, balki uni tuzishda va o'tkazishda ma'lum qoidalarga rioya etish zarur, ya'ni savollar to'ntoq bo'lmasligi, tor ma'no bermaydigan, o'quvchilarning javobga kuchi yetmaydigan bo'lmasligi, javoblar mazmuni tekshiruvchi uchun zarur ma'lumotlarni berishi kerak.

Bunday savollarni tuzishga bo'lgan talablar pedagogika va psixologiya bo'yicha qo'llanmalarda yoki o'quvchilarni o'rganish bo'yicha tavsiyalarda bayon etilgan bo'lib, ular talabalarning pedagogik amaliyotga chiqishi oldidan beriladi. O'quvchilarning, talaba yoshlarning mehnat, ma'naviy va boshqa sohalardagi faolliklarini, ularning tayyorgarlik darajasini aniqlash yuzasidan nafaqat suhbatlar olib borish, balki turli mavzularda tanlovlar, olimpiadalar, ko'riklar o'tkazish, chiqishlar tashkil etish ham mumkin. 4. Maktab o'quvchilari tarbiyasining qay darajada kechishini nazorat qilish uchun tajribali tarbiyachilar faoliyat natijalarini tahlil etish kabi murakkab metodlarni qo'llaydilar. Masalan, o'qituvchi o'quvchini o'zining tarbiyalanganlik darajasini yanada kengroq ko'rsata olishiga imkoniyat beruvchi faoliyat va munosabatlarga ongli ravishda jalb etadi.

Bu bilan o'quvchiga o'zining salbiy va ijobiy tomonlarini aniqlash imkoniyati yaratilsa, ikkinchi tomondan, mana shundan oshkora muloqotlarga keyinchalik

tayyorgarlik ko‘rish imkoniyatlari ham ochib beriladi. Lekin bu metod tarbiyachi yoki tashkilotchilardan maxsus tayyorgarlik ko‘rishni, ikki shaxs yoki guruhlardagi shaxslar imkoniyatlarini atroflicha o‘rganishda zarur pedagogik mahoratni talab etadi. Tarbiyaviy ishlarning borishini nazorat qilish o‘quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini, uning natijalarini baholash bilan birgalikda o‘qituvchi, tarbiyachilar va maktab jamoasining tarbiyaviy faoliyati darajasini butunicha baholashdan ham iboratdir. Bunday baholash ma‘lum qoida va talablarga amal qilingan holda olib boriladi. O‘qituvchi qo‘llayotgan tarbiyaviy ishlar natijalarini baholashda uning zamonaviy, ilg‘or, ta‘sirchan, samarali tarbiyaviy metod, shakl va vositalardan foydalana olish ko‘nikmasini, konkret sharoit uchun metod, shakl, vositalarning o‘zaro bir-biriga mos kelishini, o‘quvchilarga differensial yondasha olishni, tarbiyalanuvchilar xulqini asosli tarzda baholay olishni, o‘quvchilarning mehnat, kasbiy tayyorgarligini, o‘qituvchini va o‘quvchilar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar xarakterini belgilashda tarbiyachisining o‘rnini hisobga olish juda zarur.

Xulosa. Tarbiya samaradorligi borasida quyidagi ko‘rsatkichlarni nazarda tutmoq lozim; o‘quvchilarga ilmiy, ma‘naviy, axloqiy, ijtimoiy-siyosiy dunyoqarashlarning yuzaga kelganligi; ularning voqea-hodisalarni davlatimiz ichki va tashqi siyosati nuqtai nazaridan tahlil etishi va baholay olishi; axloq-odob norma va qoidalarini o‘zlashtirilganligi; ichki tartib-intizom qoidalariga amal qilish; davlatimiz qonun va farmonlarini yaxshi bilish, ijtimoiy faollik, jamoa bilan ishlay olishi; yoshlar tashkiloti faoliyatida ishtirok etishi; tashabbuskorligi va muntazam faoliyat ko‘rsata olishi; estetik va jismoniy barkamolligi va h.k.

Adabiyotlar:

1. Э. Ғозиев Мулоқот психологияси. Т.: Университет, 2000 й
2. Б.Хусанов, В.Ғуломов, Муомала маданияти Дарслик – Т.: “Иқтисод – Молия” 2009 йил
3. О.Пўлатова “The Peculiarity of Communication in Human Relations”. Eastern European Scientific Journal. Ausgabe 02/2020 92-94 бетлар.
4. Milliy aksiologiya va undan boshlang‘ich ta‘lim tizimida foydalanish imkoniyatlari. O.Ergasheva. Evraaziyskiy jurnal akademicheskix isledovaniy. 3(2Part3)193-195bet.2023.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada rag‘batlantirish – turtki berish, kuch berish ma‘nosida tushuniladi. U yoki bu omilning o‘quvchi shaxsiga ta‘sirini mustahkamlash va kuchaytirish maqsadida stimullovchi metodlar ishlatiladi va bularning ichida ko‘p qo‘llaniladigani rag‘batlantirishdir.

РЕЗЮМЕ

В данной статье под стимулом понимается мотивировать, расширять возможности. С целью закрепления и усиления влияния того или иного фактора на личность учащегося, используются стимулирующие методы, среди которых наиболее часто используются стимулирование к соревнованиям.

SUMMARY

This article will understand incentive-motivate, empower. In order to consolidate and enhance the influence of one factor or another on the student’s personality, stimulating methods are used, among which stimulation competitions are most often used.